

**Лекції з курсу «Соціологія знання»
(спеціальність «Соціологія», 4 курс)**

Лекція 6. Проблематика знання в контексті філософії і методології науки

План

1. Поняття методу та методології.
2. Наукове дослідження в методологічному осмисленні.
3. Методи емпіричного та теоретичного дослідження.

Література:

1. Кохановский В. П. Философия и методология науки : учебник для высших учебных заведений / В. П. Кохановский. – Ростов н/Д. : Феникс, 1999. 576 с.
2. Майданов А. С. Методология научного творчества / А. С. Майданов. – М. : Издательство ЛКИ, 2008. – 512 с.
3. Рузавин Г. И. Методология научного познания : учеб. пособие для вузов / Г .И. Рузавин. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2012. – 287 с.
4. Добренев В. И. Методология и методика социологического исследования : учебник / В. И. Добренев, А. И. Кравченко. – М. : Академический проект; Альма Матер, 2009. – 537 с.
5. Разумов В. И. Категориально-системная методология в подготовке ученых : учебное пособие / В. И. Разумов; вст. ст. А. Г. Теслинова. – Омск : Омск. гос. ун-т, 2004. – 277 с.

1.Поняття методу та методології

Процес пізнання, як основа наукового дослідження, є складним і вимагає концептуального підходу на основі певної методології.

Методологія (від грецького слова *metodos* – пізнання і *logos* – вчення) – це вчення про методи дослідження, про правила мислення при створенні теорії науки. Методологія постає як вчення про наукові методи пізнання і як система наукових принципів, на основі яких базується дослідження та проводиться вибір пізнавальних засобів, методів і прийомів дослідження. Методологія є теорією (системою знань) про методи дослідження та створення наукових концепцій.

Методологія – це концептуальний виклад мети, змісту, методів дослідження, які забезпечують отримання максимально об'єктивної, точної, систематизованої інформації про процеси та явища. В цьому визначенні сформульовані основні функції методології: 1) визначення *способів отримання наукових знань*, які відображають динамічні процеси та явища; 2) визначення *певного шляху, на якому досягається науково-дослідна мета*; 3) *забезпечення всебічності отримання*

інформації щодо процесу чи явища, що вивчається; 4) введення нової інформації до фонду теорії науки; 5) уточнення, збагачення, систематизація термінів і понять; 6) створення системи наукової інформації на базі об'єктивних фактів і логіко-аналітичного інструменту наукового пізнання.

Методологію можна розглядати і як певну систему основоположних ідей. Сукупність методів, які застосовуються при проведенні наукових досліджень у межах тієї чи іншої науки, складають її методологію. Це поняття має два значення: по-перше, методологія – це сукупність засобів, методів, прийомів, які застосовують у певній науці, по-друге, це галузь знань, яка вивчає засоби, принципи організації пізнавальної і практично-перетворюючої діяльності людини.

Отже, **методологія** – філософське вчення про методи пізнання і перетворення дійсності, використання принципів світогляду в процесі пізнання й практики.

У сучасній науці успішно працює *багаторівнева концепція методологічного знання*, в якій методи наукового пізнання за ступенем загальності й сферою діяльності можна поділити на кілька основних груп:

1. **Філософські методи**, серед яких найзагальнішими та історично першими є *діалектичний і метафізичний*. До них належать також *аналітичний* (в сучасній аналітичній філософії), *інтуїтивний, феноменологічний, герменевтичний* та інші.

2. **Загальнонаукові методи дослідження** виступають як проміжна методологія між філософією та фундаментальними теоретико-методологічними положеннями спеціальних наук (теоретичні конструкції, як інформація, модель, ізоморфізм, структура, функція, система, елемент, оптимальність). Характерними рисами загальнонаукового інструментарію є, по-перше, поєднання і зняття в їх змісті окремих властивостей, ознак, понять, філософських категорій тощо; по-друге, *можливість формалізації, уточнення засобами математичної теорії*. До загальнонаукових принципів і підходів належать *системний, структурно-функціональний, кібернетичний, імовірності та моделювання, формалізація* тощо.

3. **Методи міждисциплінарного дослідження** як сукупність синтетичних, інтегративних способів, які застосовуються на стиках наук, включаючи й групи наук, що функціонують у межах певної форми руху матерії.

4. **Методи спеціальних наук**, тобто сукупність способів, принципів пізнання досліджуваних прийомів і процедур, що застосовуються в певній науці.

Таким чином, у науковому пізнанні функціонує складна, динамічна, цілісна система різноманітних методів різних рівнів, сфер діяльності, спрямованості, які реалізуються з урахуванням конкретних умов.

2. Наукове дослідження в методологічному осмисленні

Наукове дослідження – це цілеспрямоване пізнання, результати якого виступають у вигляді системи понять, законів і теорій. **Ознаки наукового дослідження**: 1) це обов'язково цілеспрямований процес, досягнення усвідомлено поставленої *мети*, чітко сформульованих *завдань*; 2) це процес, спрямований на *пошук нового*, на відкриття невідомого, на висунення оригінальних ідей; 3) воно характеризується *систематичністю*: тут упорядковані, приведені у систему і сам процес дослідження, і його результати; 4) йому властива строга *доказовість*, *послідовне обґрунтування узагальнень і висновків*.

Мета, безпосередні завдання науково-теоретичного дослідження полягають у тому, щоб знайти загальне у ряду одиничних явищ, *розкрити закони, за якими виникають, функціонують, розвиваються такого роду явища, тобто проникнути в їхню глибинну сутність*.

Основні засоби науково-теоретичного дослідження: 1) сукупність наукових методів, всебічно обґрунтованих та зведених в єдину систему; 2) сукупність понять, термінів, що пов'язані між собою і утворюють характерну мову науки.

Метод (грец. – спосіб пізнання) – в самому широкому сенсі слова – «шлях до чого-небудь», спосіб діяльності суб'єкта в будь-якій її формі.

Основна функція методу – внутрішня організація і регулювання процесу пізнання або практичного перетворення того або іншого об'єкта. Тому метод (у тій або іншій своїй формі) зводиться до сукупності визначених правил, прийомів, способів, норм пізнання і дії.

Логічне дослідження науки – це засоби сучасної формальної логіки, які використовуються для аналізу наукової мови, виявлення логічної структури наукових теорій та їх компонентів (визначень, класифікацій, понять, законів і т. п.), вивчення можливостей і повноти формалізації наукового знання.

Розвиток теорії та вдосконалення методів дослідження і перетворення дійсності, по суті, один і той же процес. Не тільки теорія резюмується в методах, але й методи розгортаються в теорію, впливають на її формування і практику.

Основні **відмінності теорії і методу** полягають у наступному:

а) **теорія** – результат попередньої діяльності, а **метод** – вихідний пункт і передумова подальшої діяльності;

б) **головні функції теорії** – пояснення і проорокування (з метою пошуку істини, законів, причини і т. п.), а **методу** – регулювання і орієнтація діяльності;

в) **теорія** – система ідеальних образів, що відображають сутність та закономірності об'єкта, а **метод** – система регулятивів, правил, приписів, що виступають як знаряддя подальшого пізнання і зміни дійсності;

г) **теорія** націлена на вирішення проблеми – що являє собою даний предмет, **метод** – на виявлення способів і механізмів його дослідження та перетворення.

Таким чином, теорії, закони, категорії та інші абстракції ще не складають методу. Щоб виконувати *методологічну функцію*, вони повинні бути відповідним чином трансформовані, *перетворені з пояснювальних положень теорії у орієнтаційно-діяльні, регулятивні принципи* (вимоги, приписи, установки) методу.

В сучасній науці поняття «**предмет пізнання**» вживається в двох основних значеннях. По-перше, як предметна область – *сторони, властивості, відносини дійсності, що наділені відносною завершеністю, цілісністю і протистоять суб'єкту в його діяльності (об'єкт пізнання)*. По-друге, як *система законів, яким підкоряється даний об'єкт*.

3.Методи емпіричного та теоретичного дослідження

На *емпіричному рівні* використовуються такі основні методи.

Спостереження – це планомірне і цілеспрямоване сприйняття предметів і явищ, їх властивостей і зв'язків з метою пізнання об'єкта, що досліджується.

Експеримент – це дослідження будь-яких явищ шляхом активного впливу на них за допомогою створення нових умов, відповідних меті дослідження, або шляхом зміни проходження процесу в певному напрямку. Експеримент служить одним із головних засобів зв'язку науки з виробництвом.

Опис – це зазначення ознак предмета чи явища як суттєвих, так і несуттєвих.

Вимірювання – це система фіксації та реєстрації кількісних характеристик досліджуваного об'єкта за допомогою різноманітних вимірювальних.

Моделювання – це вивчення об'єкта (оригіналу) шляхом створення та дослідження його копії (моделі), яка за своїми властивостями певною мірою відтворює властивості об'єкта, що досліджується.

Методи теоретичного рівня пізнання.

Аналіз – це розчленування предмета на його складові (сторони, ознаки, властивості, відношення) з метою їх всебічного вивчення.

Синтез – це об'єднання раніше виділених частин (ознак, властивостей, сторін, відношень) предмета в єдине ціле.

Аналіз і синтез діалектично суперечливі та взаємообумовлені методи пізнання. Аналіз є засобом проникнення в сутність речей, але він не дає знання об'єкта як єдності різноманітного. Це завдання виконує синтез.

Абстрагування – це метод відволікання від деяких властивостей і відношень об'єкта й, одночасно, зосередження основної уваги на тих, які є безпосереднім предметом наукового дослідження.

Узагальнення – це метод наукового пізнання, який фіксує загальні ознаки та властивості певної групи об'єктів, здійснює перехід від одиничного до особливого та загального, від менш загального до більш загального.

Індукція – це такий метод наукового пізнання, коли на підставі знання про окреме робиться висновок про загальне.

Дедукція – це метод пізнання, коли на основі загального принципу логічним шляхом з одних положень як істинних з необхідністю виводиться нове істинне знання про окреме.

Ідеалізація – це спосіб логічного моделювання завдяки якому створюються ідеалізовані об'єкти.

Історичний метод передбачає розгляд об'єктивного процесу розвитку об'єкта, реальної його історії з усіма її поворотами, особливостями.

Логічний метод – це спосіб, за допомогою якого мислення відтворює реальний історичний процес у його теоретичній формі, в системі понять.